
ПРОГЛАС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2010 (год. XIX), ISSN 0861 7902

Пенка Ангелова

МАСА И ВЛАСТ¹

ПОДСТЪПИ КЪМ МИТОЛОГИЧНОТО МИСЛЕНЕ

Част II

Теоретичният труд *Маса и власт*² е произведение, на което много автори се позовават, но което е най-малко изследвано като цялост. Това се дължи предимно на факта, че поради атрактивността на теорията не се обръща внимание на формата на изложението, въпреки че също като „игра на стъклени перли“, Какания или „мъжа без качества“ и това заглавие е навлязло в широките политически и журналистически среди и се цитира и без познаване на цялостния текст. Това са опасностите на прекалената популярност на някои образи, които напускат сферата на собствената си образност и навлизат понякога в сфери, които са чужди на същността им. С една дума, модерно е да се говори за *Маса и власт*. Именно за това е и наложително, и необходимо това произведение на Канети да бъде изследвано в неговата цялост и вътрешни взаимосвързки.

Единственият опит за компактен анализ на *Маса и власт* е монографията на Петра Кунау „*Маса и власт* в историята. Към концепцията на антропологичните константи в произведението на Елиас Канети“ (1996).

Интерпретациите на *Маса и власт* могат да се разделят на четири направления, които можем да характеризираме като:

– приложни или иманентно поетически интерпретации, при които резултати или инструментариумът на *Маса и власт* се прилагат при интерпретацията на другите произведения на Канети;

- обществено приложни (рецепционно-естетически и рецепцион-но-политически, а също и социалноисторически ориентирани);
- продукционно-естетически (генетични) и
- структурно-функционални анализи.

Естествено това е едно разделение, при което границите не са строго очертани и анализите и интерпретаторите не се придържат стриктно към такова фиктивно разделение. Особено между иманентно приложните и структурно-функционални анализи могат да се наблюдават преходи, при които опитът и заключенията от структурно-функционалния анализ на *Маса и власт* се прилагат върху други произведения или пък при структурно-функционалния анализ се използват приложни есета и записки на Канети, както това става при Дагмар Барноу, която разглежда *Маса и власт* заедно със *Записките*³.

1. За иманентно поетически ориентирани анализи е дал тон още първият изследовател на творчеството на Канети в Германия Дитер Дисингер с дисертацията си *Обособяване и масова психоза. Романът на Елиас Канети „Заслепението“*, като прилага теорията на Канети като интерпретационен инструментариум за предлагания прочит на романа. По този начин той предлага една интересна и продуктивна интерпретация на *Заслепението*, без да обхваща цялостно изказа на *Маса и власт*, а само частично, като опора за интерпретация. Също и Дейвид Робъртс⁴ предлага прочит на *Заслепението* като фикционален *предтеча* на *Маса и власт* и интерпретира с текстиманентна последователност, извличаща херменевтичния си инструментариум от теоретичното произведение на Канети. Този тип анализ е намерил място и при други автори, като отделни пасажи и заключения от *Маса и власт* се прилагат към отделни произведения, така да се каже, като „археология” на техните образи и идеи. Този интерпретационен метод крие опасността да се подминат други литературно-поетични връзки на произведенията поради прекалена фиксация върху *Маса и власт* и творчеството на Канети да се превърне в някакъв вид онагледяване на отделни негови теоретични прозрения. Други приложни към творчеството анализи: Youssef Ishaghpour: *Маса и власт в творчеството на Елиас Канети*⁵

По отношение на биографично ориентирани интерпретации на *Маса и власт* Кристоф Менке забелязва:

В светлината на късните автобиографични книги на Канети неочаквано и *Маса и власт* се превръща в автобиографичен документ: в израз на преживяванията на нейния автор.

След което, цитирайки Канети, предупреждава: „Автобиографичното разлагане и разпадане на неговите текстове в отделни преживявания принадлежи към явленията, които самият Канети оборва като „психоаналитична зараза” (AS 138). Тъй като по този начин всичко, което се случва, бива обезвредено от „мотивите, които веднага са налице за тази цел” (Пак там): Психологично-биографичният анализ разлага силата на мотиви, съдържанието на преживявания, значимостта на историйки.”⁶

2. За обществено-приложните анализи могат да се приведат като пример преди всичко организирани от Джон Патило-Хес и дружеството за **Маса и власт** симпозиуми, които представляват ежегоден сборен пункт за обмяна на идеи по различни глави от *Маса и власт*. Там се канят известни учени, писатели, публицисти, политици, теолози, чрез които проблематиката привлича по-широка публика и същевременно попада в полето на междудисциплинарността. Приносът на тези симпозиуми за популяризирането на творчеството на Канети е огромен и те постигат това, което се очаква от една философия – нейното приложение и „верификация” в обществения опит. Въпреки това част от докладите на тези симпозиуми остават на повърхността и сведени до сензационността, една опасност, която е налице във всички начинания с широк обществен форум. В някои от докладите отделна идея се откъсва от връзката ѝ с произведението и истинността, за да се прилага и проверява в обществената действителност.

Тази рецепционно-естетическа и рецепционно-политическа тенденция на интерпретиране е характерна и за други изследвания. Подобен тип интерпретация предлага Карл Маркус Гаус в *Митът за Косово поле*⁷, като представя *Маса и власт* като болезнено актуално четиво, спомагащо да се „разчетат” събитията от деветдесетте години на миналия век в Сърбия и водените от нея войни. Този „специален случай” в интерпретацията на Гаус се превръща в „европейски модел” за ксенофобия и нейното подклаждане чрез „масите на мъртвците”. Други обществено и политико-приложни интерпретации са тази на Дурс Грюнбайн⁸ „Ние, бушмените. Спомени за едно четиво”, който прилага към бушмените ценностни категории, чужди за творчеството на Канети; също така и статията на Джеръми Адлър⁹, „Щастливката. Ролята на театъра при нежната революция в Чехословакия”, както и докладът на Карл Маркус Михел „Мълчанието на властта”¹⁰, есето на Бернд

Видиг¹¹ „Ежедневни скокове. Елиас Канети и инфлацията “ или работите на Едгар Пил¹² „Властта лежи в развалини” и „Когато писателите лъжат” и др.

2А. Специална форма на приложна рецепция представлява допълващата рецепция. Тук се имат предвид опити да се продължат теоретичните наблюдения на Канети и да се допълнят чрез новия опит на историята. В случая не става въпрос просто за прилагане и попълването на „празните места” с примери, а също и за откриването на нови понятия, като например понятието **разлагане на властта** от Карл Маркус Михел¹³. На примера на осем случая Михел наблюдава симптоми на „разлагане на властта”: 1. Случаят с гордия владетел на ацтеките, Монтесума, който той определя като „гносеогенен упадък”, идващ от духа и лудостта (В.21); 2. Случаят на evocatio, привличане или призоваване на богове и божества на вражеската страна; 3. Убийството на господар след дълго господство и още по-големият скандал, че други господстващи като Хитлер, Сталин и Саддам не биват убивани; 4,5,6,7. Случаи на изчезване на властта на Савонарола и Робеспьер и „странният край” на революцията от 1848 година в църковен хорал „В Христос е нашето упование” („Jesus meine Zuversicht”) и т. нар. супермаркетна революция от 1989. И накрая, като осми случай, авторът дава един литературен пример: сричането на един идол за Кафка – Рудолф Щайнер. Всички те според Михел са доказателство за архаичен модел, който може да се приеме като допълнение към теорията на Канети.

Друга допълваща интерпретация предлага студията на Рита Бишоф „*Властнически театър. За връзката между съдба и политика*”¹⁴. Като изхожда от характерната за Канети аналогия между театрална теория и теорията за маса и власт, Бишоф проследява промените на метафората на театъра в държавните теории и политическия опит.

3. Третата интерпретационна линия на продуктивно-естетически, генетически анализи допринася за историческото разбиране на теоретичното творчество на Канети в два аспекта: от една страна, във философскоисторически план интертекстуално се проследява генезисът на отделни идеи у Канети във връзка с други мислители от Античността до съвременността (Benedikt¹⁵) или се търсят връзките и сродствата му със съвременни мислители като Хана Арент, Мишел Фуко (Urs Marti)¹⁶ и Батай (Rita Bischof)¹⁷. От друга страна, творчеството на автора се

изследва в биографично-исторически план. Към този тип интерпретации самият Канети значително допринася с автобиографиите си, които могат да се разглеждат не само като „археология на *Заслепенето*”, както беше забелязал Гералд Щиг, а също така и като археология на *Маса и власт*. Този биографичен подход може да бъде много продуктивен, когато бъде сравнен с биографичния опит и на други автори и по този начин даде своя принос към историографията. Такъв е случаят с книгата на Гералд Щиг „Плод на огъня“¹⁸, кадето интерпретацията е обвързана с анализ на пожара пред съдебната палата във Виена от 1927 година.

4. Структурно-функционалният анализ, който изследва производението в неговата цялост, неговите структури и принадлежащите към тях функции, е бил използван досега най-малко по отношение на теоретичното творчество на Канети. Докато за романа и за драмите има многобройни монографии, за *Маса и власт* има само една монография, а в останалите интерпретации *Маса и власт* бива изследвана или частично, или в контекста на цялото творчество. Хансякоб Верлен например иска да чуе „гласа на индивида” в телоса на *Маса и власт* и стига до тъжното заключение, че „индивидът е изчезнал” и че не може да се открие концепция за алтернативен обществен ред¹⁹. Дагмар Барноу от своя страна налага понятието „поетическа антропология”, като изхожда от начина на представяне и необходимостта от някаква класификация, в която да влезе теорията на Канети, и подрежда по този начин творбата в междинната зона между поезията и науката. Също и в последната си книга *Елиас Канети. Въведение*²⁰ тя дава преглед на темите и мотивите в творчеството на Канети, които взема от цялостното творчество, без да се спира на някаква интерпретация.

По съвсем нов път тръгва Петра Кунау²¹, като открива при формирането на понятията у Канети влияние на физиката и химията и зад закономерностите на масите и властта – връзката между физика и психология. В контекста на теорията за относителността и количествената теория и тяхното значение за научнопознавателския процес и методологията в природните науки Кунау наблюдава при Канети извличане на понятия от областта на физиката: маса и гравитация, разтоварване и електричество, отворени и затворени маси, масови кристали и агрегатни състояния на материята, маса и ентропия, системи на двойни маси, увеличаваща се хайка и силово поле и др. За съжаление обаче тя не

съумява да се възползва достатъчно от възможностите на този подход за разкриването на деконструктивистичните подстъпи на Канети, а разкрива само привидните му недостатъци с оглед на историческо-философската и етична проблематика. След това тя изпробва понятието на масата на примера на историческите дадености – масовата структура на Германия и унищожението на евреите по време на Втората световна война, за да докаже по този начин недостатъците на този тип интерпретация.

„Тъй като психологията на масата и на индивида е редуцирана върху областите на емоции (страх от докосване, чувство за масата и за количествеността) и нагони, напр. “масовият нагон” като влечение на индивида към масата и като влечение на масата към растеж и трайност, и по този начин се концентрира върху несъзнателната и полусъзнателна част на човешката психика, тя бива подчинена на масовоенергетичните процеси.

Придавайки първостепенно значение на природонаучните познавателни и описателни способности, насочени единствено към законите на масата и тяхната обратна връзка с антропологичните константи, както и с влеченията и емоциите в областта на психологията на масата и индивида, авторът по особен начин ограничава познавателните и описателни възможности и произхождащите от тях възможности за историческо-философски и етически концепции.”²²

Много по-интересно ще бъде да се проследи именно обогатяването и разширяването на антропологичните изследвания чрез този природонаучен подход. В този смисъл в настоящото изследване не се счита за недостиг фактът, че Канети разглежда човешката маса (обществени и цивилизационни фигурации) като част от по-голямата маса на Вселената, която се подчинява на същите закони. В този смисъл подходът на Канети в *Маса и власт* може да се разглежда като деконструкция на традиционните хуманитарни понятия за маса и власт и като опит те да бъдат реконструирани във връзките им с природата.

Творчеството на Канети се разглежда от изследователите на Канети като „поетическа антропология” (Д. Барноу) или като творчество, намиращо се „между чекмеджетата на различните научни дисциплини”, което по „необичаен начин свързва разминаващите се достижения на социологията, етологията, биологията, етнологията, психиатрията, психологията и философията” и предявява претенции към „универсалност, към премахване на разделението и раздалечението на научните облас-

ти”²³. Както забелязва Ендре Киш, Канети в *Маса и власт* взема „ново-възникналите масовопсихологически понятия от двадесетте години като повод не само за преосмисляне, но и за преустройство на общочовешката история. Това преустройство с пълно право можем да определим с терминологията на нашето време като ‘реконструкция’”²⁴.

МАСА И ВЛАСТ или ЗАЩО И ПО КАКВА ПРИЧИНА НАПУСКАМЕ УНИВЕРСАЛНАТА ИСТОРИЯ

1. Инициацията и нейната връзка с микро- и макроструктурата на произведението: гносеологичната структура

Като изходно преживяване, един вид „просветление” и прозрение в същността на нагона към масата и властта Елиас Канети описва една среднощна разходка по Алзерщрасе през зимата на 1924/25 година и по този начин не само биографично фиксира времето и мястото на „хрумването”, но също така дава и едно подробно описание на сцената на „просветлението”, един вид профанно „откровение” при наблюдението на нощното небе, водещо до по-задълбочена авторефлексивна екзегеза на неговите занимания с феномените на масата и властта. Това преживяване може да бъде разглеждано като ключова сцена за съдържателното и повествователното структуриране на творбата и за познавателната теория на автора.

Това „просветление” определя и насоките, към които Канети се придържа по време на работата си: двата нагона, нагонът към масата и нагонът към властта, представляват обекта на изследване в двете части на теоретичния му труд и в полето на тяхното напрежение се подреждат примерите от цялата човешка история. Трябва да си представим самотата на онази зимна вечер, **тройната констелация** между **самотния, пръвещавач се младеж, безкрайното небе**, което бива възприето като масата на универсума, най-голямата мислима маса, и „червения отблясък “ на големия град, на **масовото пространство на хората**, за да проумеем цялата мощ на това просветление и същевременно инициация и да ги разпознаваме по-късно в различните констелации на творчеството му. Преживяването на това триединство може да се определи като **инициационното преживяване** на деветнадесетгодишния, едно посвещаване в тайната на масата и властта.

Инициационното преживяване на Канети напуска границите на Кантовата двуполюсна и на Поперовата триполюсна констелация. Тук

не става въпрос за противопоставяне на света, респ. Трите свята, а за тяхната идентичност. На Кантовия проблем за опознаване на моралния закон се противопоставя познанието за цялостта на човека в триединството му с универсум и човешка общност под знака на нагона към масата. В този случай става въпрос за снемане на картезианското противопоставяне на съзнание и чувство, човек и животно²⁵ и за търсене на цялост и единство, става въпрос за съвместимост между физиология и психология.

Тройната констелация на това ключово преживяване е показателна и за **структурата на представяне и повествование на Маса и власт**. Най-напред тя може да бъде открита в макроструктурата на двете части за масата и за властта: структурно книгата се разделя на две почти еднакви по големина части, които са определени и от заглавието – частта за масата и частта за властта. Частта за масата започва със „страха от докосване“ на отделния индивид и неговия обрат в копнежа по сливане с масата. Тази част изследва различните форми на проявление на масата и на тълпата в човешката история и различните религии и завършва с акта на самоунищожението на племето косоа в Южна Африка в името на неговата маса на мъртъвците – поглъщането на живите от масата на мъртвите. От „голата индивидуалност“ до масата на мъртъвците, между тези две крайности е разгърнат целият спектър на различните маси.

Повествователната перспектива тръгва да се движи през различните перипетии на „ниеперспективата“ на общочовешкия опит и по този начин проследява „отражението“ на масата в универсума. Така тя тръгва от отделния индивид, минава през други индивидуални опити, като ги разширява чрез цитати и препратки от историята и митологията, без да ги историзира: наративът представя опита на човечеството чрез отделни, внимателно подбрани текстове, поставя ги в настоящия опит на пищеция и на реципиента и демонстрира парадигмата на масата и на властта чрез отделните примери.

Преживяването на триединството на трите свята в инициацията загатва също и **пътя на познание** на това гносеологично триединство: Канети наблюдава небето и червеното отражение и в него се заражда познанието, съпроводено от препъването. В „немошта на препъването Азът същевременно получава ‘внезапното’ прозрение в неуправляемо непознатото движение, което не може да контролира и от което той е само една част“²⁶. Пътят на познанието води от наблюдението на външното, света на Вселената и до нейното отражение в човешката дейност.

В момента на идентификация на индивида с тези два компонента проблясва познанието. Този момент на идентификация включва обаче и способността да „излезеш от себе си”, преминаването на границата, трансценденталната гледна точка, която единствено може да предостави познание и която Канети открива в нагона на масата и на властта. Тук става въпрос за трансцендентален акт на „разширяване на съзнанието”, при което способността за превращение е от решаващо значение. Гносеологическият подход у Канети включва също и трансцендентално поетическият подход²⁷, а именно по отношение на хипотетичния характер на нашето знание, който е възможен единствено по трансцендентал-философски път, и трансценденталната дедукция на понятието за разума включва „интелектуално съзерцание” (Intelektuale Anschauung), при което мисленият предмет същевременно бива съзерцаван. В тази тройна констелация обаче остава достатъчно пространство и за конотациите и опита на читателите, които биват разширени, но също така и възприемани чрез собствените асоциации. Тогава реципиентът може да открие в собственото другостта и в другостта себе си и да включи спомените си, когнитивно разширяващи идентичността. По този начин индивидуалната и социална значимост на този тип текстуализация – „Vertextung” – не се състои в това да предизвиква спомени, а по-скоро в това, да повишава с тяхна помощ нашите конструкти за действителността, един вид повествование за създаване на „погранични” ценности между култури, нации, религии, собственото и другостта. Така Канети изгражда теорията си на базата на митично мислене, в което превращението играе централна роля.

2. Митът за превращението

2. 1. Антропологизация на превращението. Според Канети пътят на антропологизацията – на превръщането на човека в човек – не води от животните към човека като каузално развитие и специфициране, а представлява и обратна връзка към животните чрез дарбата и способността на превращението, което ни разкрива тайните на животинския и растителен свят. Според Канети, за когото „превращението и играта са есенцията на човека” (W4,95), човекът е „превръщащо се същество *par excellence*”, т.е. понятието за превращението се онтологизира. В този контекст Канети търси първичната сцена, противопоставяща на „превърналия се чрез работа от маймуната човек” (Маркс) и на идентификация се с праотеца чрез либидинозната завист примитив (Фройд).

Тази **първична сцена** е заложена при Канети в главата за превращенията, която заема повече от една четвърт от втората част ва „Маса и власт”. Тази първична сцена той открива в „праисторията”, в мъжките фантазии за саморазмножение и самоизяждане в митовете на северното племе аранда в Централна Австралия (ММII,80–93), които демонстрират изненадваща близост с фантазиите при *Delirium tremens* (ММII, 93–106). В тази първична сцена се демонстрира усвояването на стратегия за оцеляване, при която чрез превращение съществото се дистанцира от себеподобните (братята). В единия случай синоветеларви се превръщат свободно в ларви и в хора и докато са хора, те изяждат ларвите. В другия случай бащата изпраща синовете на лов за събратята им бандикути и ги изяжда заедно с другите си синове. Тук превращението е **стратегия за оцеляване**. В третата легенда двойният канибализъм е най-ясен: бащата изяжда синовете, а те го изяждат отвътре. В тази първична сцена на упражняване на власт чрез превращение Канети открива началото на процеса на антропологизация, на превръщането на човека в човек.

Най-важните конституенти в митовете са **маската** и **фигурата**. В тях се събират гносеологичните, драматично-поетични и поведенческо-психологически аспекти, които характеризират образа на света у Канети като световен театър (*theatrum mundi*) в традицията на австрийския театър при Грилпарцер, Нестрой, Карл Краус и до съвременността, при който както познаващият, така и преживяващият се намират в непрекъсната смяна на ролите.

Тук може да се наблюдава сходство с поведенческо-психологическите (етологичните) изследвания на ролевото поведение. Но докато при изследването на ролевото поведение се проучват традиционните роли на майката и на бащата, на любимия/любимата, на учителя, директора и т.н., а изходната позиция се търси в различните ролеви отношения, които предизвикват тези роли, при Канети изходната позиция е в масата, която здраво се е загнездила в човека и която насърчава способностите за превращения във всички насоки: така например при наблюдение на дете, което е израсло сред газели и може да прави скокове от 40 метра, Канети открива потвърждение на представа си за превращение?

Връзката между превращение, фигура и маска е от значение както за онтологичната, така и за театралната теория на Канети. Превращението извежда човека от вцепенението на **маската** на неговата екзистен-

ция и чрез обединени-ето на познание и спомен го насочва към неговото човешко предназначение. **Фигурата**, чийто прототип са тотемните фигури, Канети разглежда като „фиксация на определени превращения” (ММП 111), *процеса* на превращение, свързан с неговия резултат.

Способността за превращения е качество, свързващо индивида както с неговото обкръжение, така и с масата и с всички исторически и праисторически периоди, а утопията за човешкото битие и за преодоляването на смъртта е свързана за Канети с идеята за „способен на превращения живот”²⁸. Значението на способността за превращения за интересубективните, интеркултурни и интернационални комуникации я превръща в културологична категория.

2.2. Мнемотехники

В изследванията си за масата и властта Канети развива когнитивна мнемотехника, която, от една страна, свързва различни времеви нива и противодействия на историческата амнезия, от друга страна, обаче, свързва резултати от различните науки за човека. Цел и обект на този процес на припомняне е националсоциализмът (фашизмът), дори когато не се споменава дословно, а се предоставя на читателя като „празно място” за размисъл и доосмисляне. По този начин читателят бива привлечен към по-активна рецепция, отколкото ако бъде конфрнтиран с история на Втората световна война или на фашизма. Чрез свързването на различните феномени от различните времена и пространства се обхваща надисторическата археструк-тура на проблема.

Мнемотехническите подходи на Канети могат да се обяснят с неговата теория за образите и тяхното значение за познанието: чрез припознаването на един образ човек си припомня събитието, което го води до познание за връзките, – картините са като мрежи, в които се улавя познанието. Техниката на спомена, както се разбира от този пример, тръгва от усещането, минава през наблюдението при другите и стига до реалността на познанието и по този начин се превръща в мост за интересубективност и интеркултуралност. И в този случай изходната точка е налично усещане, което още не е прието от съзнанието като опит, а се намира в латентно състояние и очаква да бъде актуализирано. Едва в отчуждението, в т. нар. „вненаходимост” (Бахтин), в „екзотопията”, за която говори Цветан Тодоров, се стига до опита за преживяното, и чак тогава преживяното се припомня и приема като собствено. В случая за тази мнемотехника е важна връзката, как от

обекта на един „внена-ходим”, външен образ чрез някакъв ефект на отчуждение се преживява и осмисля все още неосъзнатият личен опит, приема се отвън като съдържание на съзнанието и се обобщава, за да се превърне в общочовешки опит. Приемането на екзотопичния образ и припомняне в смисъл на приемане на предсъзнателно наличното се покриват и се превръщат в идентичен опит.

При мнемотехниката на Канети трябва да се отбележат още две традиции, които оказват влияние върху неговото *междуклтурно полисторическо припомняне*: еврейската традиция и традицията на ранното Ново време.

Както при понятието за историята, така и при полисторическата структура на спомена може да се наблюдава снемане на времето понятие (като понятие за преходност и историзъм) за сметка на когнитивното припомняне, служещо по предназначение на есхатологичната цел за преодоляване на смъртта. Паметта по този начин придобива функцията „да води борбата срещу преходността в името на вечността”. Якоб Таубес забелязва, че паметта в юдаистичната традиция се смята за позитивен принцип, на който се противопоставя забравата като негативен принцип. Паметта обаче е причислена към мъжкия пол, докато забравата отговаря на женския: *Sikaron*, памет, се свързва с *sakar*=мъжки, а *nakab*, надупчвам, пресявам, с *nkeba*=женски²⁹.

При Канети може също да се проследи как стратегията на забравата се представя върху женското начало, а на припомнянето – върху мъжкото. Той поставя припомнянето еднозначно в семантиката на патриархалността: той причислява писмеността към мъжкото, езика към женското начало. Несъмнено тук става въпрос за мнемотехническа политика, конституираща от своя страна полова специфика, насочваща както към Ото Вайнингер, така и към юдаистичните традиции на *Deuteronomium*, като историческо произведение, представляващо „кодификация на припомняне, водено от принципа на вината”, – вина, състояща се в забравянето на старите писания и на завета на бащата Бог. В този случай катастрофата на еврейската диаспора се разбира „не като причина, а като последствие на забравата”, „непрестанна история на измяна, на отлъчване, на пропадане в ’езичеството’”³⁰. Тази вина може да бъде изкупена единствено чрез колективен спомен и припомняне: речите на Господ са написани предимно във второ лице множествено число.

Възпоминателните техники на Канети се опират както на западноевропейската традиция на индивидуалната мнемотехника (произли-

заща от Цицероновата история за Симонид), така и на колективната културна мнемотехника на еврейската диаспора – колективното съзнание за вината, причинена от забрава. В творчеството си Канети свързва тези две привидно противоположни **мнемотехники – индивидуалната и колективната**. Индивидуалният спомен и индивидуалната отговорност не може да спаси и избави виновното настояще – единствено колективното припомняне, събуждащо отговорността на човечеството за самото човечество, може да постигне това. Различните съвременни мнемотехники като национални (националистически) или социални (от класовата до расовата борба) построяват възпоминателни паметници на герои и репродуцират историята като „купище”³¹ от убийства и ужаси. Същевременно тази мнемотехника свързва две различни култури в контекста на европейската цивилизация: римската като праформа на индивидуализма и юдейската като натовареното с вина колективно мислене на човешката диаспора.

2.3. Патриархалният характер на повествователната перспектива

Повествователят, който се опитва да съхрани колективната памет на човечеството чрез превращения в образи и „цитати” от исторически и праисторически опит. Представата за „колективната памет” възниква чрез свързването на различните повествователни гледни точки, разглеждани интенционално под аспекта на двата нагона на човечеството – масата и властта, – с които се обхожда човешката история. Повествователната перспектива обхожда времена и пространства на историята и съвременността и превръща времепространството на общочовешкия опит в постоянно презентно ’пространство на опита’ за масата и властта: от предполагаемото начало на живота по дърветата, когато се осъзнава действената мощ на ръката, до параноиците на 20 век; от аранда, бушмените и чукчите до вярващите маси на различните съвременни религии – той събира спомена на различните култури, за да предаде чрез неговата сума собственото си послание и прозрение за двигателите на човешката история. Неговият културологичен подход е трансдисциплинарен, свързващ различните науки за човека. Древните култури и цитатите от тях са само „образите”, с които човечеството трябва да си припомни собствения опит – те са различните гласове на една общочовешка драма, която той представя чрез особен вид ’постановка’.

Флукуиращото взаимодействие на повествователните перспективи представя **човешката история като спомен в драматична**

форма. В този смисъл цитатите в *Маса и власт* нямат функцията на доказателство, а на онагледяване на теза, те изтъкват 'мрежата' от отделни образи в описания по-горе смисъл, в която човешкият опит се задържа и се превръща в прозрение.

Интересно е, че Канети проследява този опит предимно върху 'мъжки' гледни точки, което превръща повествователната му перспектива – Erzählperspektive – â Er-zähl-Perspektive, в преспектива, изброяваща мъжките гледни точки. Повествователят оставя гласовете на различните култури да говорят без негова намеса, той проследява превращенията на централния феномен – на масата и властта – но той преживява само частично количество от превращения, а именно превращенията на мъжкия Аз. Тази флукуираща нашир и дълж през история и география повествователна перспектива има претенцията да примири митичното мислене с научния опит, да съхрани колективната памет като знание и наука за човека и да защити човешкото пред смъртта. Обаче както в наблюденията си за невидимите маси на спермата, така и в мъжките фантазии за самовъзпроизвеждане той изключва женското начало. Малкото женски примери, на които се спира в книгата си – това са три примера, – могат да се разглеждат като кристализационни точки на женски опит: образът на вещицата, властта на майката и образът на изна-силената богиня³².

Както спермата представлява идеалния образ за невидимата маса при Канети, така майката възплъщава екстремната власт. Бащата се разбира като творещия живот принцип, носещ цялата наследствена маса (информация) като генетичен спомен – майката е институционално фосилизираната семейна власт. Можем да обобщим, че споменът в мнемотехническият модел в *Маса и власт* на Елиас Канети е от мъжки характер. Този мнемотехнически модел е от съвсем нов тип и се опитва да обобщи общочовешкия опит чрез моментни снимки, но изключва „другата половина на небето“³³, както се казва в една китайска поговорка и както гласи заглавието на една книга за обезвластяването на жените в митове и реалност. Това патриархално повествование познава половината човечество, може да се 'превръща' в неговия културен и социален опит, а претендира да описва цялото.

Тази перспектива показва обаче още нещо: в този вид паралактично повествование преобладава „миметична презентация на изворите“. Мрежите от образи са оферти за превращения, възникващи от и целящи мимезиса, което води до антиномия и апория на мимезиса. В

тази книга има перспективи, които НЕ са засегнати и не са предоставени за допълване от рецепцията като „празни места” (в смисъла, който Волфганг Изер влага в термина). Това, за което книгата мълчи, е също плод на многовековна власт и е необходимо твърде много време, за да може да се напусне тази хватка на властта.

3. Митът за превращението – II

3.1. *Theatrum mundi* като гносеологически театър на властта

Чрез тази повествователна перспектива световната събитийност същевременно се инсценира от повествователя като **световен театър**. Тази връзка между световна събитийност и световен театър се осъществява чрез драматично-антропологичния характер на теорията за превращенията.

Театралната метафора играе огромна роля в исторически, политически, историко-философски и държавни теории и може да се проследи назад в историята на европейската цивилизация до древността. Това, което Канети предприема с понятията за превращение, маска и фигура, не би могло да се обясни като метафора: Канети антропологизира театралното и „драматизира” антропологичното понятие. Понятията от неговата драматична теория същевременно са и понятия от антропологията му: превращение, маска, фигура, така че драматична теория и антропология взаимно се обуславят и допълват, те преминават едно в друго. В превращението той вижда не само основна антропологическа категория, превръщаща човека в човек, но също така и основна драматична категория, с която се дистанцира и противопоставя на Брехтовия театър на отчуждението.

Фигурата според Канети е доказателство за човешката способност за превращения, тя представя процес и същевременно нещо ново, резултата от процеса (ММШ, 112). Маската за Канети е „**акустична маска**”, онзи уникален и неповторим начин на говорене, който характеризира отделните хора. Според Канети драмата живее „от езика”, „почти бихме могли да кажем, ако не беше толкова двусмислено, от езиците”. Човешката драма, която Канети представя в книгата си *Маса и власт* наистина живее от езиците: семантиката е същата в различните култури, само семиотиката, езикът, облеклото са различни и създават напрежение, което на 500 страници се опитва да разкрие корените на едно зло, чието име на тези петстотин страници почти не се споменава.

Друго основно понятие в драматичната теория на Канети, което заема важно място и в антропологичната му теория, е понятието за **обрата (Umkehrung)**³⁴, който той противопоставя на перипетията при Аристотел и чрез който се противопоставя на всякакви представи за възможно познание и за диалектика на развитието. За Канети „драмата по принцип се разиграва извън времето”, също както и драмата на човечеството в *Маса и власт* се разиграва извън историята – тук историята представлява само едно интермецо. Обратът се осъществява чрез „скока в маската”, който предоставя възможност за възприемане и поемане на явления и хора, за „усвояване” с цел опознаване на техните маски. Както в мнемотехниката, така и при превращението и в драмата маската играе решаваща роля в теорията на Канети. Скокът в маската има и познавателен характер, тъй като чрез този скок се осъществява опознаването на другостта – опознаване, което изключва психологическите опити за превъплъщение и се осъществява не чрез навлизане в другостта, а в обратната посока, чрез приемане на другостта в себе си.

Не само Световният театър като макроструктура, но също така и **отделни исторически събития** и случки като заложен в него микроструктури получават формата на драма при Канети. Така например *Спасението на Йосиф Флавий* в главата *Оцелелият* бива представено като човешка драма в три действия.

Едва след поемането на „гласовете” в себе си, след усвояването им и след като авторът е поканил и читателя към превращения и към скок в тези маски, повествователят започва един друг процес на дистанциране чрез оценка и заключения. Това би могло да се приеме и за нормалния път на индикация, водещ от отделното към общото, обаче този път се описва и с драматични средства, за да води чрез превращение към познание. Отделните примери не се просто изброяват, както това се прави в научната литература, а се извеждат по миметичен път като гласове и маски.

От понятието за „превращение” на Канети става ясно, че чрез многообразието на скоковете в различни „културни маски” той включва и усвояването на другостта на различните култури и тяхната променливост.

3. 2. Историческият театър на властта и деконструкцията на понятието „нация”

Както в записките, така и в *Маса и власт* Канети се дистанцира от историзма и историчността. Неговите изследвания обаче не могат

да бъдат определени и като структуралистични. За тях е характерен един начин на мислене, който се стреми към цялостното обхващане на проблемите в интер- и трансдисциплинарен подход, начин на мислене, тръгващ не от развитието, а от битието. Въпреки че в творчеството си Канети показва педантично стриктен подход към **историята**, то тя за него е само **материал**, от който той извлича примерите за надисторическите си прозрения. От историята Канети взема *образите*, историческите примери, които използва като изходни точки за *когнитивната си мнемотехника*. В *Маса и власт* Канети използва **историята като цитат**, за онагледяване на идеи: Хитлер и така нареченият Версайски диктат, инфлацията и немско-френската „кръвна вражда”, парламентаризмът и двупартийната система като пренасяне на войнстващите маси в парламентарната борба, социалистическа и капиталистическа форма на производство като универсални религии, представляващи за Канети съвременни форми на проявление на *размножаващи се маси*³⁵, – всички тези исторически „цитати” доказват задълбочено познаване на историята. Освен това Канети се позовава и на автентични исторически документи от биографично и автобиографично естество – като записките на Шребер, дневниците на Кафка или на д-р Хашиас, спомените на Шпер за Хитлери др.

Прочитът на тези документи формира негативната представа на Канети за **перманентността като исторически модел за обяснение**. Историческите теории познават линеарния прогрес³⁶ като благоволение към къснородените, декадентския модел³⁷ в смисъла на благоволение към рано родените или пък цикличния модел на обясняване на историческите процеси. Канети напуска дяволския кръг на тези исторически обяснения, носещи също и футурологични перспективи – съответно като есхатологичен, цикличен или телеологичен модел, които се опитват да обсебват бъдещето³⁸. Неговият исторически модел е моделът на перманентност на двата нагона на човечеството в различни исторически, социални, психологически и индивидуални изяви, които не могат да се подредят във времева последователност.

В *Маса и власт* Канети напуска всеобхватната историчност на универсалната история, за да търси силите, които упражняват власт над историята, да търси и отговор на общочовешките въпроси, очертаващи се на фона на историческата и географска фиксираност, уникалност и неповторимост на отделните събития. Няма историческо събитие, което да не може да се обясни с каузалността на историята на един

народ и неговата култура и което по този начин да не бъде „обезвредено” и олекотено. Актуално и опасно то става едва когато го открием в себе си като възможност, когато открием собствената си уязвимост и когато открием колко уязвимо е човечеството от този тип идеологии. Дали само германците, дали само евреите са се провинили в хода на историята, дали само те са си въобразили, че са богоизбраният народ и какво се случва, когато това зло споходи друг народ. Историческото обяснение за причините и следствията за определен народ е недостатъчно, то прикрива по-голяма част от истината: историята съхранява в културната и социална памет тези събития и все още всяка война отмъщава за предни войни и нападения, възпроизвежда и мултиплицира войната и омразата. Историята по този начин се превръща в „кръвно отмъщение на нациите”.

Във встъпителната си реч в Йенския университет Фридрих Шилер поставя въпроса *Защо и с каква цел изучаваме универсалната история*, като говори за необходимостта от изследване на историята като общочовешка необходимост. След като последните две столетия доказва как историята се превръща в алиби, ще трябва да потърсим пътя към човечността отново навън от историята, за да не потънем и загинем в победоносния патос на различните истории и истерии. Но тъй като не можем да изоставим напълно грехопадението във времето и историята, остава възможността да живеем в историята, като че тя не е история, и да потърсим пресечната точка на перспективите между преходност и непреходност, в която животът запазва най-висшата си стойност.

В този контекст Канети разглежда и презентиращите се във фолклора, митологията и историята **символи на нациите**, обединяващи и консолидиращи около себе си огромни маси.

Специфичната за Канети общочовешка перспектива произлиза от собствената му биография. Той не избира между външна и вътрешна перспектива, а пише от две вътрешни и две външни перспективи, като евреин и като „немскоезичен писател”, като по този начин поема отговорността, достойна за мислителя и писателя, неограничаваша се в национални, етнически или политически групировки.

Не исках никой да ми предписва – и най-малкото Хитлер – на кой език ще пиша. Предците ми е трябвало да напуснат през 1492 Испания и са взели испанския със себе си в Турция, където се установили. Този испански те са поддържали чист повече от 400 години в новата си

родина и той беше мой роден език. Аз започнах да уча немски на осем години... На тридесет и три трябваше да напусна Виена и взех немския със себе си, както те навремето испанския. Може би аз съм единственият литератор, в когото се срещат така тясно езиците на двата екзодуса. Толкова куриозна констелация не бива да се нарушава. По-разумно и може би по-плодотворно ще е тя да бъде оставена да даде своите резултати³⁹.

Един от резултатите на тази биографична констелация е и своеобразната повествователна констелация в *Маса и власт*, която преплита двете „вътрешни перспективи“ на потърпевшия от историята с трета перспектива на общочовешкото и по този начин търси корените на злото. Отговорността към човечеството Канети определя като призвание на писателя, на мислителя и на интелектуалеца⁴⁰.

Най-много недоразумения в изследванията за *Маса и власт* са предизвиквали символите на нациите у Канети. При изследването им първо става въпрос за реконструкция на имиджи с цел познание. Те се произвеждат и възпроизвеждат непрестанно у отделните индивиди: на едно първо ниво следователно става въпрос за дословно възпроизвеждане / цитат на фикции, които обвързват индивида с неговата маса.

Общото на всички тези национални идеологии – както ги нарича Канети – е „техният натрапчив апетит и претенция“: „те искат да се увеличават и обосновават това с размножаване“ (I, 185). Чувството за съпричастност към масата, съответният *масов символ*, с който отделните индивиди в нацията се идентифицират, винаги е различен. Тук трябва да **разграничим масовия символ от колективния символ**⁴¹: колективни са символите, които функционират в колективното съзнание като знаци за определени денотати, те са „инструменти за реинтеграция на разделеното според труда общество с различни области на практиката, знанието и дискурсите“⁴², тяхното „колективно закрепване произлиза от социалноисторическото им значение“. Колективният символ се отнася към носещата група на символа – съответната колективна единица, която ги носи и произвежда. **Масовият символ**, за разлика от колективния, определя семантиката и съдържанието: „колективни единици, които не се състоят от хора и въпреки това се възприемат като маси “ и се появяват символично „в митове и сънища, в речта и песента“ (ММІ,81). Тези масови символи се възприемат както от отделния индивид, така и от съответната нация като колектив. Канети не създава историческо определение и обяснение на масовите символи,

не предлага „дефиниция”, която да обяснява „всичко” (I, 185), не търси аргументи в привидно „обективната” история, за да доказва величието ѝ и националната ѝ консолидация. Връзките между отделните нации той вижда в „своеобразната смесица от морални и анималистични претенции” (ММІ, 185) и в съществуването на **масовите символи**, „така че членовете на една нация да не се чувстват *самотни*” (ММІ, 186). По този начин Канети представя националните масови символи като плод на въображението, предавани чрез устната и писмена традиция.

Човек трябва да си направи труда да определи характерното за всяка нация поотделно, без да споделя тяхната алчност. Трябва да стои настрана, да не бъде зависим от никого, но честен и дълбоко заинтересован от всички тях. Така да вземе присърце всяка от тях, сякаш е осъден наистина да ѝ принадлежи цял живот. Но не бива да принадлежи на някоя от тях така, че да зависи изцяло от нея за сметка на всички останали. (ММ, 162)

Превращението тук се прилага **като познавателен модус** при опознаване на историческо-политически процеси. Трябва обаче да се подчертае, че само част от познанието се получава в маската на превращението. Другата и по-важна част се осъществява извън нея, „отстрани”, в отстранението и в сравнителното наблюдение. Този начин на наблюдение с принадлежащата към него редукция и преувеличение можем да определим като **„паралактичен начин на представяне”**⁴³, наблюдаващ всяка нация през дефилето на нейното самонаблюдение, след това обаче оглеждащ обекта от различни страни и в движението между различните обекти, като застава винаги „встрани” („рага“), а след това в преобразена форма („*allassein*“) си разменя местата, като оставя на читателя достатъчно рецепционно пространство за интерпретация.

Този паралактичен подход за наблюдение има още една особеност: той предлага наблюдение на масово и на индивидуално психологически явления с инструментариум, произлизащ от природознанието и приложен в наративен текст. (Паралактичното повествование може да се обясни и с наблюдение на Георг Кристоф Лихтенберг, един от авторите, които Канети уважава и приема като пример за подражание.)

По мое мнение тук не може да се говори за традиционната деконструкция на авторовата позиция или за изчезване на автора зад неговия текст в смисъла, вложен от Фуко в това понятие, както твърди Хенингхаус⁴⁴. Авторът остава макар и спорадично в текста не само чрез избора на текстовете, образите, цитатите и тяхната подредба, а и експли-

цитно в сравнително кратките бележки. Такава е например бележката за „щастieto“ на италианците, че не са получили фалшив национален символ.

Паралактичният начин на представяне представлява е следователно особен вид **интердискурсивна форма на комуникация и познание**, противопоставена на парадигмите на еднотипния монологичен научен дискурс от типа на индуктивно-дедуктивните методи.

БЕЛЕЖКИ

¹ Настоящата работа е обобщение на реабилитационния ми труд *Елиас Канети. Подстъпи към митологичното мислене* и е продължение на публикуваното в предходния брой на „Проглас“ (2/2009) изследване върху записките на Канети. Разделена е съгласно структурата на реабилитационния труд, като в първата част се спирам върху записките на Канети, а в настоящата част върху теоретичния му труд *Маса и власт*.

² **Elias Canetti**: *Masse und Macht*. München: Carl Hanser Verlag, 1976. Всички препратки, които съпровождат цитатите в текста, са от това издание. Подчертаванията в цитатите са от Елиас Канети.

³ **Dagmar Barnouw**: *Elias Canetti*. Stuttgart: Metzler, 1979, 44-79. Тази глава носи заглавието „*Маса и власт* / Записките: Превращение и значение“.

⁴ **David Roberts**: *Kopf und Welt*. *Elias Canettis Roman 'Die Blendung'*. Aus dem Englischen übers. von Helga und Fred Wegner. München: Carl Hanser Verlag, 1975.

⁵ In: *Tod und Verwandlung in Canettis Masse und Macht*. *Canetti-Symposion*. Hg. John Patillo-Hess. Wien: Löcker Verlag, 1990.

⁶ **Christoph Menke**: *Die Kunst des Fallens*. *Canettis Politik der Erkenntnis*. [Изкуството на падането. Канетиевата политика на познанието]. In: *Einladung zur Verwandlung*. *Essays zu Elias Canettis Masse und Macht*. Hg. Michael Krüger. München-Wien: Carl Hanser Verlag, 1995, S. 38f.

⁷ **Karl Markus Gauß**: *Der Mythos vom Amselfeld* [Митът за Косово поле]. In: *Einladung zur Verwandlung*. Hg. Michael Krüger. München: Carl Hanser Verlag, 1995, 512–523.

⁸ **Durs Grünbein**: *Wir Buschmänner*. *Erinnerungen an eine Lektüre*. B: *Einladung zur Verwandlung*, Hg. Michael Krüger. München-Wien: Carl Hanser Verlag, 1995, S. 29–38.

⁹ Пак там, 545–573.

¹⁰ Пак там, 433–472.

¹¹ Пак там, 128–151.

¹² *Edgar Piel*: *Die Macht liegt in Trümmern*. *Ein Versuch zur sozialpsychologischen Aktualität von Canettis Masse und Macht*. In: *Tod und Verwandlung*. Hg.

John Pattillo-Hess. a.a.O. S. 107–116. Ders., Wenn Dichter lügen. Literatur als Menschenforschung. Zürich: Edition, Interfrom 1988.

¹³ **Karl Markus Michel:** Machtverfall [Разлагане на властта]. В: Der Stachel des Befehls. Hg. John Pattillo-Hess. Wien, Löcker Verlag, 1992, S. 19–33.

¹⁴ **Rita Bischof:** Über das Verhältnis zwischen Schicksal und Politik. In: Der Stachel des Befehls. Hg. John Pattillo-Hess. Löcker Verlag Wien 1992. 33–44. Показателни за идейния замисъл са и формулировките на заглавията, цитиращи устойчиви ключови фрази у Кането: статията е озаглавена „За връзката между съдба и политика“ в сб. „Жилото на властта“.

¹⁵ **Michael Benedikt:** Die Blendung der massenhaft verfehlten gesellschaftlichen Synthesis. In: Die Massen und die Geschichte. Schriftenreihe der Elias Canetti Gesellschaft. Bd. 2, St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag 1997, 11–28. („Заслепението на масово събъркания обществен синтез“).

¹⁶ **Urs Marti:** Canettis Begriff der Macht im Lichte der Auffassungen von Hannah Arendt und Michel Foucault. In: Verwandlungsverbote und Befreiungsversuche in Canettis *Masse und Macht* Hg. J. Patillo-Hess. Wien 1991, Löcker Verlag, S. 86–94.

¹⁷ **Rita Bischof:** Ausschluß und Einverleibung. Bataille und Canetti im Vergleich. In: Tod und Verwandlung a.a.O. 12–24.

¹⁸ **Gerald Stieg:** Frucht des Feuers. Canetti, Doderer, Kraus und der Justizpalastbrand. Edition Falter im OBV, 1990.

¹⁹ **Hansjakob Werlen:** Ohnmächtige Hoffnung. Die Stimme des Individuums in *Masse und Macht*. [Безпомощна надежда. Гласът на индивида в *Маса и власт*] In: Einladung zur Verwandlung..., S. 159 und S. 161.

²⁰ **Dagmar Barnouw:** Elias Canetti. Zur Einführung. Hamburg: Junius Verlag, 1996.

²¹ **Petra Kuhnau:** Masse und Macht in der Geschichte. Zur Konzeption anthropologischer Konstanten in Elias Canettis Werk *Masse und Macht*. Würzburg 1996.

²² Пак там, с. 96, бел. 28.

²³ **Klaus Peter Zepp:** Privatmythos und Wahn. Das mythopoetische Konzept im Werk Elias Canettis. Frankfurt am Main, 1990, S. 3f.

²⁴ **Endre Kiss:** Elias Canettis ‘Masse und Macht’ in methodischer Sicht. In: Penka Angelova/Emilia Staitscheva: Autobiographie zwischen Fiktion und Wirklichkeit, Schriftenreihe der Elias-Canetti-Gesellschaft, Bd.1, S. 223–232.

²⁵ Срв. **Urs Marti:** Canettis *Masse und Macht* und die Genealogie der modernen politischen Philosophie. In: Die Massen und die Geschichte. Schriftenreihe der Elias Canetti Gesellschaft, Bd. 2. Röhrig Universitätsverlag 1997, S. 29–44. Марти разглежда *Маса и власт* като връщане и задълбочаване на изходния въпрос на Томас Хобс.

²⁶ **Christoph Menke:** срв. бел. 6, с. 59

²⁷ *Transzendental* при Кант означава „даващ възможност за познание“. Трансценденталното познание по тази логика е познание на познанието, то поставя въпроса за отношението субект–обект, както то може да бъде мислено като отношение между представа и предмет, създаващо условия за познание. Пресечната точка на това (априорно) отношение Кант вижда в „трансценденталната аперцепция“: В „трансценденталното единство на самосъзнанието Азът обединява всички представи за предмета“. (Имануел Кант: Критика на чистия разум. Прев. Цеко Торбов, Изд. на БАН, С., 1992, с. 188). Да се изследват условията за представи за предмети – как те „изглеждат“, а не какви са те сами по себе си – означава да се проверяват самите условия на мисленето. Трансценденталната философия следователно трябва преди всякакво познание критично да рефлектира условията на това познание. Кантовият въпрос за условията на познание е познавателно теоретичният предварителен въпрос, който трябва да осигури методически познанието от трансцендентално-философска гледна точка.

²⁸ Nach dem Tod Rathenaus. Gespräch mit Joachim Schickel. In: Elias Canetti, Aufsätze. Reden. Gespräche (Werke X), München, 2005, S. 124f.

²⁹ **Jakob Taubes**: Abendländische Eschatologie. Цит. по Aleida Assmann: Zur Metaphorik der Erinnerung In: Aleida Assmann: Mnemosine. Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1991, S. 23.

³⁰ **Jan Assmann**: Die Katastrophe des Vergessens. Das Deuteronomium als Paradigma kultureller Mnemotechnik. In: Mnemosyne... S. 338 und S. 337.

³¹ Купището (der Haufen) при Канети е един от символите на властта.

³² Има и още едно, четвърто описание на жени като част от двойни маси⁷ (MMI, 68f) според Жан дьо Лери от 1557 г. от Бразилия, което обаче е предадено само като ре-акция спрямо акцията на мъжете, а не като припомняне на човешки опит.

³³ **Lore Toman**: Die andere Hälfte des Himmels. Von der Entmachtung des Weiblichen in Mythos und Realität. Edition S. Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, o. O., 1987.

³⁴ В българския превод на *Маса и власт* понятието е преведено като „маси в промяна“.

³⁵ В превода на български език от Елисавета Кузманова, който трябва да претърпи основна редакция и към който поради това не мога да се придържам, е казано: „група за размножаване“.

³⁶ От античността са познати конфликти на поколенията, при които Ново и Старо се противопоставят и конкурират. Тези конфликти са определяли и наратива на историята и на историческата философия. Каквато и да е констелацията и понятийността, автори като Овидий или Хораций, Маркс или Попер осъзнават благоволенията на късното си раждане.

³⁷ Упадъчната структура се среща както в циклични обяснителни модели на света, напр. *Залезът на Запада*, така и в Библията – като линейна представа от грехопадението, през Антихриста до Страшния съд.

³⁸ В този случай могат да се приведат примери с привидно противоположни теории: историософската циклична теория за възрастите на културите на Хердер, включваща понятието за прогрес и упадък в развитието на културите, и теорията на Ницше за формиращата културите роля на аполоновското и дионисиевото начало, изключваща всякакво развитие.

³⁹ Разговор с **Хорст Бинек, Canetti, Elias**: *Die gespaltene Zukunft*. München: Hanser Verlag, 1972, S. 103.

⁴⁰ *Der Beruf des Dichters* (1976). In: E.C.: *Das Gewissen der Worte*. Hanser Verlag 1981.

⁴¹ **Jürgen Link / Ute Gerhard**: Zum Anteil der Kollektivsymbolik an den Nationalstereotypen. In: Link, Jürgen / Wulf Wülfing (Hg.) *Nationale Mythen und Symbole in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Strukturen und Funktionen von Konzepten nationaler Identität*. Stuttgart 1991, S. 16–52.

⁴² **Jürgen Link**: *Elementare Literatur und generative Diskursanalyse*. 1983, S. 60.

⁴³ Parallaxe – тъгъл между два лъча, който възниква, когато дадена точка се гледа по една права от две различни точки. От гр. *parallaxis* „размяна, движение насамнатам”, към *paralassieren* „отклонявам се, различен съм”, от *para* „до, встрани” и *allasssein* „сменям, превръщам, разменям”, към *allos* „различен”, следователно „права различно”. (*Herkunftswörterbuch*. München: Orbis Verlag, 1993)

⁴⁴ Lothar Heninghaus: *Tod und Verwandlung...*, S. 116–122.

Обобщение на резултатите

1. Въз основа на изследванията на **микро- и макроструктурата** и съпровождащата я парадигматична организация на текста се предлагат възможности за цялостна интерпретация на теоретичното творчество на Канети, в която да бъдат вградени повествователните перспективи и мнемотехники.

2. Показването на **деструкцията на консолидиращите масите понятия** чрез четворно перспективиране на вътрешен и външен поглед (Innen und Aussenansicht) предлага възможности за тълкуване на социални и политически процеси.

3. Експлицирането на **гносеологичната проблематика** като обединяване на хуманитарни и природонаучни подходи открива възможности за нов подход към светогледа и концепцията за човека у Канети

4. Изведена е **амалгимиращата роля на мита за превращенията** респ. на понятието за превращенията като гносеологически подход, който свързва повествователните перспективи, антропологическата и театралната концепции.